

## דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

### הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

#### נוסח הקידוש, כיסוי החלות - מקורות והערות

##### א. נוסח הקידוש

רבים פותחים את הקידוש באמירת "ויהי ערב ויהי בוקר" בלחש, ואז "יום השישי" בקול רם. נוסח זה מעורר שאלה, שהרי כלל נקוט בידינו שאת הפסוקים צריך לומר כמו שאמרם משה רבינו, ואין לומר חצי פסוק, והרי הפסוק מתחיל "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד", וכיצד אנו אומרים חצי פסוק?

הפוסקים כתבו כמה תשובות לזה<sup>1</sup>:

1. חז"ל דרשו שהמילים "והנה טוב מאד" מרמזות על מלאך המוות. מאחר ולא רוצים להזכיר זאת בקידוש, ומאידך רוצים להזכיר את שם ה' שנמצא בראשי התיבות "יום השישי ויכולו השמיים", אין ברירה אלא לומר חצי פסוק. ובמקום שאי אפשר באופן אחר, מותר לומר חצי פסוק.

2. דרך הודאה ולימוד מותר לומר חצאי פסוקים, כפי שמצאנו שהחזן חוזר אחרי קריאת שמע ואומר "ה' אלוקיכם אמת".

אמנם, הנוסח המקורי היה לומר "יום השישי ויכולו" ללא "ויהי רב ויהי בוקר", ורבים נוהגים כך.

##### ב. כיסוי החלות בשעת הקידוש

שני טעמים לכיסוי החלות בזמן הקידוש<sup>2</sup>:

1. לחם משנה הוא זכר למן- כמו שהמן היה מכוסה בשכבת טל מלמעלה ומלמטה כך אנו מכסים את החלות מלמעלה ומלמטה.

2. שלא יראה הפת בושתו- מאחר ולפי סדר קדימות הברכות יש לברך המוציא לפני בורא פרי הגפן, עלינו לכסות את החלות כדי שנוכל לברך על הגפן לפני המוציא. יש כמה משמעויות הלכתיות התלויות בהבדל בין שני טעמים אלו.

1. כשמקדשים על פת (אם אין יין), לפי הטעם הראשון צריך לכסות, לפי הטעם השני לא צריך לכסות. למעשה, לפני הקידוש מכסים וכשמתחילים לקדש מגלים.

2. אם יש על השולחן מאכלים שברכת מזונות, לפי הטעם הראשון אין חובה לכסותם, לפי הטעם השני יש לכסותם.

3. אם החלה לא על השולחן (כגון ששמו אותה על הפלטה לחימום), לפי הטעם הראשון צריך להביאה ולכסותה, לפי הטעם השני לכאורה אין להביאה. לכן- יש להקפיד שהחלה תהיה על השולחן ומכוסה, לפני שניגשים לקדש. מאידך, יש מקפידים שהפת לא תהיה על השולחן בזמן הקידוש. לשיטתם, יש הביא את הפת לשלחן אחרי הקידוש ואז לכסותה ולפני ברכת המוציא להסיר את הכיסוי.

## מקורות והערות

1. הגמרא במסכת ברכות (יב ב) אומרת שבקשו לקבוע לקרוא את פרשת בלק בכל יום מאחר ויש בה פסוק המורה על שמירתו של הקב"ה על עם ישראל (עי' רש"י שם): "כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו", אך לא תקנו זאת מפני טורח הצבור. ושאלת הגמרא, מדוע לא נאמר רק את הפסוק הזה? ומתרצת "גמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקין דלא פסקה משה רבינו לא פסקין".

ובמסכת תענית (כו ב) למדנו: "תנא בראשית בשנים יהי רקיע באחד בשלמא יהי רקיע באחד תלתא פסוקי הוו אלא בראשית בשנים חמישה פסוקי הויין ותניא הקורא בתורה אל יפחות משלשה פסוקים רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק ורב דאמר דולג מאי טעמא לא אמר פוסק קסבר כל פסוקא דלא פסקיה משה אגן לא פסקין ליה ושמואל אמר פוסק ומי פסקין והאמר רבי חנינא קרא צער גדול היה לי אצל רבי חנינא הגדול ולא התיר לי לפסוק אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשוין ושמואל התם טעמא מאי משום דלא אפשר הכא נמי לא אפשר".

וכן במסכת מגילה (כב א): "אין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקים ליקרי תרי מהא ותלתא מהך פשו להו תרי אמר לו זו לא שמעתי כיוצא בה שמעתי דתנן ביום הראשון בראשית ויהי רקיע ותני עלה בראשית בשנים יהי רקיע באחד והויין בה בשלמא יהי רקיע באחד דתלתא פסוקי הוו אלא בראשית בשנים חמשה פסוקי הוו ותניא הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים ואיתמר עלה רב אמר דולג ושמואל אמר פוסק רב אמר דולג מאי טעמא לא אמר פוסק קסבר כל פסוקא דלא פסקיה משה אגן לא פסקין ליה ושמואל אמר פסקין ליה והאמר רבי חנינא קרא צער גדול היה לי אצל רבי חנינא הגדול ולא התיר לי לפסוק אלא לתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשוין התם טעמא מאי משום דלא אפשר הכא נמי לא אפשר".

ומכאן למדו הפוסקים שאין לומר חצי פסוק. אלא שיש בזה מספר הגבלות והיתרים, שחלקם יתבאר להלן.

בשו"ת חת"ס (או"ח סי' י) כתב: "ושם דברנו ג"כ שיש מפקפקים על מה שנוהגין להתחיל קידוש ליל שבת קודש בויהי ערב ויהי בקר יום הששי והוא באמצע הפסוק, ואמרת לישיב המנהג כי ברצונם להתחיל יום הששי מפני צירוף שם הוי' שבראשי תיבות יום הששי ויכולו השמים, ולא נכון להתחיל יום הששי שאין בו משמעות של כלום יום הששי ויכולו השמים וע"כ לצרוף ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, מה תאמר היה להתחיל תחילת הקרא וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, לא נכון להתחיל בליל ש"ק בזה מפני דרשות חז"ל טוב מאוד זה המות [עי' ב"ר סוף פרשה ט'] והשתא דלא אפשר באופן אחר שרי למפסק קרא, כנלע"ד לישיב המנהג".

הנחה זו של החת"ס בנויה על האמור בגמרא- "התם טעמא מאי משום דלא אפשר", גם פה, אי אפשר באופן אחר, כי מצד אחד רוצים להרויח את אמירת שם ה' היוצא מראשי התיבות "יום השישי ויכולו השמיים" ומצד שני לא רוצים להזכיר את מלאך המוות הרמוז במילים 'טוב מאד'.

אותו עקרון מובא כבר במגן אברהם (ריש סי' רפב) ושם הוסיף דרך היתר נוספת וז"ל, "כתב הזוהר פ' ויקהל ע' שסי'ט אסור למאן דקרי באוריית' למיפסק בפרשתא או אפי' מלה חדא אלא באתר דפסק משה פרשת' לעמא לאשלמא יפסיק ולא יפסוק מילין דשבתא אחרא בשבתא דא וכו' ני"ל דכונתו דאם בא לסיים הסדרא שלא במקומה המיוחד אסור אבל איש א' מותר להפסיק אפי' במקום שלא פסק פ' בתורה דכולהו ז' גברי כחד חשיבי דהא בזמן התלמוד הראשון מברך לפנייה והאחרון לאחריה תדע דהא פ' ויצא ופ' מקץ אין בה פ' כלל בתורה והאיך יקראו ז' גברי אלא ודאי כדאמרן". והעקרון העולה שבמקום שאי אפשר באופן אחר מותר להפסיק גם במקום שלא פסק משה רבינו ע"ה.

ובסוף דבריו כתב היתר נוסף, "ומה שאומרים פסוקים בתפלה י"ל כיון דקור' אותם דרך תחנה ובקשה שרי". ולכאורה לאו דווקא תחינה ובקשה, אלא הוא הדין דרך הכרזה וכבוד, כפי שכתב בשו"ת חת"ס (שם), "במקומינו דחוזר ש"ץ ה' אלקיכם אמת, ואין זה אמצע פסוק דכל אדם יכול לומר כל היום ה' אלקיכם אמת, דוקא אם מתחיל אני ה' אלקיכם ע"כ לשון הקרא קאמר". ומינא שאף בקידוש אין לפקפק על אמירת יום השישי וכו', כי יש שתי טעמים להתיר זאת.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' טז) כתב:

"בפיסקא הראשונה בפ' בראשית מביא הקושיא שמקשים על זה שבקידוש ליל שבת מתחילים ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי, הא אמרינן בברכות ד' י"ב דכל פרשה דלא פסקה משה רבינו לא פסקינן, וכותב לתרץ בשם שו"ת חתם סופר חאו"ח סי' י' עפ"י מה דאיתא במס' סופרים פכ"א ה"ז שויהי ערב ויהי בוקר זה פסוק בפני עצמו, ובמאמר המוסגר בב' חצאי לבנה מוסיף עוד וכותב דיי"מ דאיסור הוא רק להפסיק באמצע ולא לפתוח באמצע ע"כ. וברצוני להעיר על הנז' ב' הערות.

ראשית. בשו"ת חתם סופר שם לא נזכר בכלל מהתירוץ עפ"י ההיא דמס' סופרים, ומה שכן מתרץ הח"ס ע"ז הוא זה, מפני כי ברצונם של הנוהגים כן להתחיל יום הששי מפני צירוף שם הויה שבראשי תיבות יום הששי ויכולו השמים, ולא נכון להתחיל תחלת הקרא וירא וגו' והנה טוב מאד מפני לצירוף מתחיל ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי, ואין להתחיל תחלת הקרא וירא וגו' והנה טוב מאד מפני דרשת חז"ל טוב מאד זה המות, ומכיון דלא אפשר באופן אחר שרי למפסק קרא ע"ש.

וכמו"כ כותב שם הח"ס דזה שחוזר הש"ץ ה' אלקיכם אמת לא נקרא זה אמצע פסוק וכל אדם יכול לומר כל היום ה' אלקיכם אמת, ומסביר בשו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' קכ"ד דכוננת הח"ס

בזה לומר דלכן מותר היות ואומר זה רק דרך הודאה ולימוד, ועפ"י הוא מרחיב את הכלל הזה להתיר בכל היכא שאומר רק בדרך צחות ובדרך קריאה והכרזה, ומתרץ עפ"י עוד כמה מקומות קשים יעו"ש, וכ"כ לבאר בדרך זאת בשו"ת זכר יהוסף האו"ח סי' ל"ו /ל"ח/ ומתרץ לפי"ז הרבה מקומות שמצינו שאומרים רק חצי פסוק עיין שם [ומלבד הכללים הנ"ל נמצא עוד כללים בזה במג"א או"ח סי' נ"א סק"ט ובהגהת חכמת שלמה שם וכן בספר תו"ח על או"ח סק"ז, וערך שי על או"ח שם, וסי' תכ"ב סק"ח ומחצה"ש, ושו"ת מהרש"ם ח"ג סי' שני"ט, ואשל אברהם (בוטשאטש) או"ח מהדו"ת סי' נ"א עיין שם].

ולתרץ עפ"י ההיא דמס' סופרים, מצאתי בספר שו"ת מהר"ם בריסק ח"א סי' נ"ז סק"ב שהרה"ג השואל שם הוא שהביא מזה והקשה על החתם סופר מדוע שלא כתב ליישב עפ"י מס' סופרים הנ"ל דאיתא דויהי ערב וגו' פסוק בפ"ע = בפני עצמו = הוא, והמהר"ם בריסק השיב לשואל דלק"מ מדוע שהח"ס לא יישב עפ"י המס' סופרים, כי שם לא נאמר דהוי פסוק בפ"ע רק שחותך את הפסוק לשנים, והוא כמו דאמרין בתענית ד' כ"ז דהיכא דלא אפשר פסקינן, ועוד בלא"ה הא לא איפסקא התם כמ"ד חותם וא"כ לא פסוק הוא יעו"ש ומ"ש עוד בזה, וא"כ אי אפשר בכלל לתרץ עפ"י ההיא דמס' סופרים.

שנית. גם התירוץ שמביא כב"י בשם הי"מ שמתרצים דהאיסור הוא רק להפסיק באמצע ולא לפתוח באמצע, הוא ג"כ לא מדויק, דלא כילא כללא כזאת דבתמידות מותר לפתוח באמצע, דהתירוץ הזה מובא בח"ס שם בשם היכין ובעז ח"ב סי' ב' וסי' מגן גבורי על או"ח (סי' נ"א סק"ג), והמה מתנים בפירוש להתיר באמצע פסוק רק כשמתחילים מאתנחתא או בזקף קטן כדיעו"ש.

והחת"ס שם משיג על כל עיקרו של תירוץ זה, וכן בשו"ת זכר יהוסף שם, אלא שבעלי המגן גבורים השיבו לח"ס על השגותיו להלן מזה במגן גבורים סי' ס"א בשלטי הגבורים סק"ג עיין שם, וכמו"כ קורא קילוס לתירוץ זה בסי' שו"ת רב פעלים ח"א האו"ח סי' י"א, ורק כשלעצמו ס"ל שם דלא סמכינן על טעם יכין ובעז לומר חצי פסוק רק בהיכא דאיכא אתנחתא, אבל במקום שיש זקף קטן לא פסקינן עיין שם. ועכ"פ חזינן דאליבא דכו"ע לא כללא הוא להתיר בכל גוונא לפתוח באמצע פסוק, ויעוין מ"ש בזה גם בסי' פתח הדביר או"ח סי' רע"א סק"י יעו"ש באריכות דבריו.

[ובענין פרשה דלא פסקה משה, יעוין במג"א שם רסי' רפ"ב ומחצה"ש, וכן בשו"ת מהרש"ם שם ח"ג סי' שני"ט, ומ"ש אריכות דברים בזה בספר שו"ת ערוגות הבושם (חוסט) האו"ח סי' כ"ב, וכן בפתח הדביר סי' רל"ט סק"ה עיין שם ואכמ"ל יותר בזה]. עכ"ל לשון הציץ אליעזר.

אמנם הנוסח המקורי הוא להתחיל "ויהיה ערב" ללא אמירת "יושם השישי" וכמש"כ הרמ"א (רעא סעי' ז), ומה שיש שהקשו שאין לזה מובן ללא אמירת "ויהי ערב" (עי' חת"ס או"ח סי' י ומהר"ם שיק או"ח סי' קכד), עי' בבהגר"א (סי' רעא ס"ק כה) ולפי דבריו אין כל קושי.

גם בסידורים הקדומים מופיע ללא הצילים "ויהי ערב וכו'", ומי שכתב להוסיפו הוא הלבוש ואחריו עוד מהפוסקים. למעשה יש בזה שני מנהגים ורבים מממשיכים את מנהגו של רבנו הרמ"א.

2. הגמרא במסכת פסחים (ק א-ב) מתלבטת כיצד ינהג אדם שהתחיל לאכול סעודה בערב שבת וכעת הגיעה שבת. רב יהודה אומר בשם שמואל שעליו לפרוס מפה על האוכל, לקדש ולהמשיך לאכול. ממשיכה הגמרא ואומרת "תניא נמי הכי שאין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש ואם הביא פורס מפה ומקדש". ומסבירים התוס' (ד"ה שאין) שבימיהם היה לכל אחד שולחן קטן ואת אותו שולחן קטן אין להביא עד אחרי הקידוש, "ועכשיו שלחנות שלנו שהם גדולים יותר מדאי וקשה להביאם אחר קידוש שלא להפסיק כל כך בין קידוש לסעודה אנו רגילין לפרוס מפה ולקדש והטעם מפורש בשאלתות כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא ויש מפרש זכר למן שלא היה יורד בשבתות וי"ט והיה טל מלמעלה ומלמטה והמן בינתים" (עכ"ל תוס').

ולמדנו מדבריהם שיש שני טעמים לכיסוי החלה במפה- הראשון הוא שכבוד שבת הוא שהסעודה תתחיל מהר ולא תתעכב, ולכן צריך שהשולחן יהיה ערוך ומוכן לפנינו בזמן הקידוש, ומאחר ויש להקדים את ברכת המוציא לברכת הגפן וממילא יש לכאורה להעדיפו ולכבדו, ואם מקדשים על היין ולא עליו 'כביכול' מביישים את החלה, מכסים את החלה וניתן לקדש על היין (עי' אור זרוע ח"ב סי' כב, טור סי' רעא, אבודרהם מח ע"ג ועוד ראשונים). הטעם השני הוא זכר למן שירד מכוסה וטעם זה מובא גם כן בכמה ראשונים (מחזור ויטרי עמ' ערב, ראבי"ה פסחים סי' תקח, מנהיג סי' נד, ריטב"א ה' ברכות פ"ח ה' ז).

נפקא מינא בין הטעמים האלו כתב האו"ז (שם) "מיהו אנו רגילים לפרוס המפה אפי' כשאנו מקדשים על הפת כגון היכא דלית ליה חמרא משום זכר לטל", כלומר, שכשמקדשים על פת, מצד הקדמת ברכתו לא צריך לכסותו אך מצד זכר למן צריך לכסותו.

וכתב המשנה ברורה (סי' רעא ס"ק מא) "בטור בשם הירושלמי שלא יראה הפת בשתו שאין מקדשין עליו אלא על היין והוא יש לו דין קדימה בשארי מקומות ולפי"ז אם מקדש על הפת א"צ לכסות עליו מפה אבל לטעם אחר שכתב הטור שהוא זכר למן שהיה מונח בקופסא טל למעלה וטל

למטה ממילא גם במקדש על הפת צריך לכסות במפה וכן נוהגים. ומשמע בפמ"ג שלכל הטעמים די במקדש על היין שיהיה מכוסה עד אחר שגמר הקידוש וכן בשחרית צריך ג"כ להיות הפת מכוסה עד אחר הקידוש מטעמים אלו ובח"א משמע דלטעם זכר למן טוב שיהיה מכוסה עד אחר ברכת המוציא. כתב בא"ר ודה"ח כשמקדש על הפת יניח ידיו על המפה ועל הלחם משנה בשעת הקידוש וכשיגיע להמוציא יגלה הלחם משנה ויניח ידו עליהם ויברך המוציא וכשיגיע להשם יגביה שניהם למעלה עד שיגמור השם ואח"כ יניחם ואחר גמר המוציא יחזור ויכסה במפה ויניח ידו עליהם עד שיגמור הקידוש".

ולעניין כיסוי מאכלי מזונות שעל השלחן כתב בשו"ת לבושי מרדכי (אורח חיים מהדו"ק סי' מו) "וונלעני"ד דצריך לכסות, דהא בסי' רצ"ט [ס"ט] כן הוא הלכה בהבדלה, שכ"כ הטור שם בשם מהר"ם מרוטנבורג, שאם רוצה לאכול מיד אחר הבדלה לא יביאו הפת על השלחן, ואם הביאו, צריך לכסותו מפני שמוקדם בפסוק [דברים ח, ח] והיה צריך להקדים. והקשה שם בטו"ז [סק"ח] כמ"ש מעלתו, כיון דאינו רשאי לאכול קודם הבדלה מאי בושת שייך בזה. דבשלמא בקדוש דראוי לקדש עליו והוא מקדש על היין, שפיר אית ביה משום בושת, משא"כ הכא. ותירץ דזה גופא הוה בושת דאין לפת מעלה כמו יין והיא מוקדם בפסוק. וכעין זה תירץ ג"כ במג"א שם [סק"יב]. והא בסי' רע"א סק"כ במג"א מביא ג"כ האי טעמא לענין מה שאמר בשו"ע [שם ס"ט] שיהיה מפה פרוסה, א"כ כמ"ש בסי' רצ"ט [ס"ט] דהוה מ"מ בושת לפת משום דבמקום אחר הי' מקדים לפת מפני שהוא מוקדם בפסוק, והכא אינו מקדים והוה בושת, א"כ הוא הדין במיני מזונות אף על גב דאין מקדשין עליו לדין כמ"ש מעלתו, עכ"ז הוא מוקדם בפסוק, ובמקום אחר הי' מקדים והכא אינו מקדים, וע"כ צריך לכסות, וכן אני נוהג לכסות מהאי טעמא.

ומ"ש מעלתו וכי אם מקדים לחביב נגד ז' מינים וכי צריך לכסות, וזה לא שמענו. והנה לסברת מג"א מיושב בפשיטות, דהא גם במקום אחר היה מוקדם החביב ממילא ליכא בושת. ועוד כיון דכך ההלכה להקדים החביב, א"כ כל סברת מהר"ם מרוטנבורג לא שייכא בזה. אלא דעיקר מ"ש מעלתו ליתא, דהא אגן קיי"ל בסי' רי"א [ס"א] כדעת הרא"ש [ברכות פ"ו סי' כ"ה] דדוקא בשאר פירות נגד ז' מינים אזלינן בתר החביב, אבל בענין ההקדם ז' מינים עצמם לענין הקדמה מ"ש בפסוק, לא אזלינן בתר החביב, אלא צריך להקדים, כיון שהקדים אקדומיה, לבד מדעת הרמב"ם [פ"ח מהל' ברכות הי"ג] עיין שם [בשו"ע סי' רי"א ס"ב], ובנדון זה בלא"ה ודאי מזונות חביב מ"ן אליבא ריקנית כמובן".

וע"ע בחזון עובדיה (שבת ב עמ' יד) שהביא פוסקים נוספים שסוברים כך.

ומה שכתבתי שאם החלה לא על השולחן לטעם 'שלא יראה הפת בושתי' אין להביאה לשלחן, כך נראה מסברא, שאילו יביא את הפת הרי כבר אחזה בידו בשעה שהיה בדעתו לקדש ומה יועיל

עכשיו שהוא מכסה אותה? האם אין בזה בושת לפת? אדרבא זוהי בושת גדולה יותר. אולם אפשר שאין הבושת אלא בשעה שמקדשים בפועל ולא כשמתכוננים לקידוש, ולכן כל שבזמן אמירת הקידוש החלה מכוסה, לית לן בה. ונראה להביא ראיה לזה מפסק השו"ע (סי' רצט סעי' ט) "אם רוצה לסעוד תיכף להבדלה צריך ליזהר שלא יביא לחם לשלחן קודם הבדלה ואם הביא פורס עליו מפה ומכסהו לפי שהוא מוקדם בפסוק וצריך להקדימו אם לא יכסנו". מצד אחד, כיסוי מועיל כדי שלא יצטרך להקדים את הפת, אך מאידך לכתחילה אין לעשות כך ואין להביא את הפת אלא עד אחרי ההבדלה ובקידוש שמצטרף גם הטעם שלא יראה הפת בושתו שלא מקדשים עליו אלא על הלחם, נראה שאם לא הניח את הפת מלכתחילה על השולחן עדיף שישאיר אותה על הפלטה (בפרט אם היא מכוסה שם שאז 'מרוויחים' גם את הזכר למן). ומצד זריזות הסעודה לכבוד שבת, אין לחשוש, לפי שבהרבה מקומות נטילת הידיים היא במטבח והפלטה נמצאת שם גם כן, ובדרכו חזרה לשולחן מהנטילה יביא איתו את החלה ולא יהיה שום עיכוב. אבל הנכון ביותר הוא לצאת מהספק ולארגן שהחלה תהיה מונחת על השולחן עוד לפני ההתארגנות לקידוש

אלא שיש מקפידים בדווקא שלא יהיה הפת על השלחן בזמן הקידוש עיי בגמ' פסחים (ק ב) וברשב"ם שם בשם השאילתות (ומאידך בתוס' שם ד"ה שאין), תוס' (שבת קיט ב ד"ה ומצא) ובבהגר"א (סי' רסב ס"ק א במה שביאר בשו"ע ע"פ תוס' הנ"ל) ובמעשה רב (סי' קיח) ובכתר ראש (סי' צב).

לשיטתם, אם לא הביא עדיין את הפת יכול להשאירה במקומה ורק כשמביאה אח"כ יניח אותה מכוסה ואח"כ יסיר את הכיסוי ויברך המוציא.